

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ, ΟΜΑΔΕΣ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΔΑΣΜΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

Στέλιος Κατρανίδης, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Μακεδονίας

1. Εισαγωγή

Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση του καθεστώτος εξωτερικής προστασίας της ελληνικής μεταποίησης στη δεκαετία του '50 και ιδιαίτερα στην περίοδο της υπογραφής του Συμφώνου Σύνδεσης με την ΕΟΚ (1961) όπως αυτή αποκρυσταλλώνεται στη διάρθρωση της δασμολογικής προστασίας των εισαγωγών βιομηχανικών προϊόντων.

Το γεγονός της ύπαρξης σημαντικών αποκλίσεων στο βαθμό προστασίας των επιμέρους κλάδων, κάτι που εύκολα προκύπτει από μία πρώτη επεξεργασία των πρώτων διαθέσιμων σχετικών στοιχείων για το 1961, μας οδήγησε στη σκέψη ότι κάποιοι κλάδοι τυχαίνουν "ειδικής" μεταχείρισης ή με άλλη διατύπωση παρουσιάζουν μία "ξεχωριστή ικανότητα" να αποσπούν ιδιαίτερα ευνοϊκές γι' αυτούς προστατευτικές ρυθμίσεις, κάτι στο οποίο άλλοι κλάδοι εμφανίζονται σαφώς λιγότερο αποτελεσματικοί. Η τεκμηρίωση των μέτρων προστασίας βρίσκεται σ' ένα μεγάλο φάσμα επιχειρημάτων κανονιστικού χαρακτήρα με πιο βασικό αυτό της "νηπιακής βιομηχανίας" και εκείνο, ιδιαίτερα δημοφιλές σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, της προστασίας για λόγους κοινωνικής ευαισθησίας κλάδων που βρίσκονται σε διαδικασία συρρίκνωσης.

Το γεγονός της ύπαρξης σημαντικών αποκλίσεων στο βαθμό προστασίας των επιμέρους κλάδων, καθώς και της εξαφάνισης ορισμένων με την ταυτόχρονη διατήρηση κάποιων άλλων με παρεμφερή προβλήματα διεθνούς ανταγωνιστικότητας, οδηγεί στη σκέψη ότι κάποιοι κλάδοι παρουσιάζουν μία "ειδική ικανότητα" να πετυχαίνουν ευνοϊκές γι' αυτούς προστατευτικές ρυθμίσεις, κάτι στο οποίο άλλοι κλάδοι εμφανίζονται σαφώς λιγότερο αποτελεσματικοί.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η διερεύνηση του ερωτήματος σε ποιο βαθμό συγκεκριμένα κλαδικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά επηρεάζουν το ύψος και τη διάρθρωση της δασμολογικής προστασίας της ελληνικής μεταποίησης. Θα χρησιμοποιήσουμε δηλαδή κλαδικούς οικονομικούς δείκτες για να εξηγήσουμε τη λήψη πολιτικών αποφάσεων, όπως αυτών που αφορούν το ύψος των δασμών που επιβάλλονται στα προϊόντα των επιμέρους κλάδων της ελληνικής μεταποίησης (19 κλάδοι, διμήπιος κωδικός). Για το σκοπό αυτό θα χρησιμοποιήσουμε τη μέθοδο της πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης.

Στη συνέχεια της εργασίας ακολουθούν πέντε ακόμη κεφάλαια. Στο πρώτο από αυτά συζητείται το θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας ανάλυσης. Στο δεύτερο, γίνεται μία επισκόπηση των σημαντικότερων αποτελεσμάτων άλλων εργασιών παρεμφερούς αντικείμενου. Στο τρίτο, γίνεται μια σύντομη επισκόπηση της προστατευτικής πολιτικής της υπό

εξέταση περιόδου. Στο τέταρτο, παρουσιάζεται το εμπειρικό υπόδειγμα καθώς και ορισμένα ζητήματα σχετικά με τους δείκτες που υπολογίστηκαν για την εκτίμησή του. Στο τέταρτο κεφάλαιο ακολουθεί συζήτηση των αποτελεσμάτων και η εργασία κλείνει με το πέμπτο κεφάλαιο όπου αναφέρονται τα κύρια συμπεράσματα.

2. Το Θεωρητικό Πλαίσιο

Στην παραδοσιακή οικονομική ανάλυση το κράτος θεωρείται ως εξωγενής παράγοντας του οικονομικού γίνεσθαι επιτρέποντας έτσι μία σαφή διάκριση μεταξύ πολιτικών αποφάσεων και οικονομικών επιπτώσεων. Αντίθετα η Πολιτική Οικονομία της Προστασίας προσπαθεί να εξηγήσει την πολιτική συμπεριφορά και αντίστοιχα τη λήψη πολιτικών αποφάσεων με τη βοήθεια της οικονομικής θεωρίας. Για το σκοπό αυτό ας θεωρήσουμε ότι η λήψη μέτρων οικονομικής προστασίας γίνεται στα πλαίσια μίας αγοράς, όπου κάποιοι, η πολιτική εξουσία με τη νομοθετική και την εκτελεστική της μορφή προσφέρει, ενώ κάποιοι άλλοι, το εκλογικό σώμα και τα διάφορα οργανωμένα συμφέροντα, ζητούν ή αντιτίθενται στην παροχή οικονομικής προστασίας, προσφέροντας για αντάλλαγμα την εκλογική, οικονομική κλπ υποστήριξή τους. Η επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος τόσο αυτών που ζητούν προστασία, όσο και εκείνων που έχουν τη δυνατότητα να την παράσχουν βρίσκεται στη βάση της λειτουργίας της αγοράς που περιγράψαμε.

Δύο κλασικές προσεγγίσεις της πολιτικής οικονομίας της δασμολογικής προστασίας βρίσκονται στις εργασίες των Baldwin, R., E., (1989) και Caves, R., E., (1976) ενώ μία πιο τεχνική προσέγγιση των παραγόντων που επηρεάζουν τη ζήτηση και προσφορά δασμολογικής προστασίας δίνει η εργασία των Anderson, K. και Baldwin, R., E., (1981).

Ακολουθώντας τον Baldwin, R., E., (1989) διακρίνουμε δύο βασικές προσεγγίσεις για την εξήγηση της οικονομικής προστασίας: *την προσέγγιση του ατομικού οικονομικού συμφέροντος* (the economic self interest approach) και *την προσέγγιση της κοινωνικής φροντίδας* (the social concerns approach).

Σύμφωνα με την προσέγγιση του *ατομικού οικονομικού συμφέροντος* ένα άτομο υποστηρίζει ή αντιτίθεται στη λήψη μέτρων οικονομικής προστασίας ανάλογα με το αν αυτή θα αυξήσει ή θα μειώσει το προσωπικό του εισόδημα. Το κατά πόσον η επιδίωξη αυτή θα στεφθεί από επιτυχία εξαρτάται από τέσσερα ερωτήματα. Πρώτον, πόσο σημαντικό θα είναι το όφελος που θα προκύψει από τη θέσπιση υψηλότερης προστασίας. Δεύτερον, ποιο θα είναι το κόστος για οργάνωση της ομάδας, έτσι ώστε να γίνει αποτελεσματική η προβολή των αιτημάτων της. Τρίτον, σε τί βαθμό η επίτευξη των επιδιώξεων της ομάδας θα προκαλέσει αντιδράσεις άλλων κοινωνικών ομάδων και πόσο σημαντικές μπορεί να είναι αυτές. Τέταρτον, ποιές οι πιθανές αντιστάσεις της πολιτικής εξουσίας στην ικανοποίηση των εν λόγω αιτημάτων. Η απάντηση στα μεν δύο πρώτα ερωτήματα αφορά την πλευρά της ζήτησης, στα δε υπόλοιπα της προσφοράς οικονομικής προστασίας, και ως εκ τούτου και τα τέσσερα έχουν να κάνουν με τη συμπεριφορά τόσο αυτών που ζητούν, όσο και εκείνων που προσφέρουν προστασία με την ικανοποίηση των ατομικών τους επιδιώξεων.

Η οργάνωση ατόμων με κοινή επιδίωξη την αύξηση της προστασίας εξαρτάται από τη διαφορά μεταξύ του οφέλους, που θα προκύψει από την επίτευξη του στόχου και του κόστους που θα απαιτηθεί για τη διεκδίκησή του. Ακόμη και αν το όφελος από τη θέσπιση υψηλότερης οικονομικής προστασίας μπορεί να αυξάνει, η διεκδίκησή της θα προχωρήσει μέχρις εκείνου του σημείου όπου η διαφορά μεταξύ οφέλους και κόστους είναι μέγιστη, ή με άλλα λόγια μέχρις ότου το οριακό όφελος από επιπλέον προστασία εξισωθεί με το οριακό κόστος διεκδίκησής της (Becker, G., S., 1983). Το όφελος από επιπλέον προστασία διαφέρει ανάμεσα στους κλάδους ανάλογα με το μερίδιο της προστιθέμενης στο σύνολο της παραγόμενης αξίας. Η αύξηση του πλεονάσματος παραγωγού που θα προκύψει από την επιβολή υψηλότερου για παράδειγμα δασμού, θα είναι μεγαλύτερη σ' εκείνους τους κλάδους όπου το ποσοστό της προστιθέμενης αξίας στην συνολική αξία παραγωγής θα είναι σχετικά χαμηλό. (Ray, E., J., 1989) Ακόμη, η κινητοποίηση ενός κλάδου για ιδιαίτερη προστασία αναμένεται να είναι ιδιαίτερα έντονη σ' εκείνη την περίπτωση που ο κλάδος απειλείται από το διεθνή ανταγωνισμό. Έτσι για παράδειγμα ένας κλάδος, ο οποίος διαπιστώνει συνεχή αύξηση του μεριδίου των εισαγωγών στην εθνική αγορά των προϊόντων του κλάδου, αναμένεται να οδηγηθεί αποφασιστικότερα στη διεκδίκηση προστασίας από έναν κλάδο που δεν αντιμετωπίζει τέτοια προβλήματα. Από την άλλη μεριά το κόστος διεκδίκησης προστασίας, ή με άλλα λόγια το κόστος οργάνωσης της ομάδας (Olson, M., 1965) για διεκδίκηση των επιδιώξεών της εξαρτάται από το μέγεθός της, την ενδοκλαδική της συγκέντρωση και τη διασπορά της σε γεωγραφικό επίπεδο. Σύμφωνα με τον Olson η παροχή οικονομικής προστασίας έχει τα χαρακτηριστικά δημόσιου αγαθού, καθότι κάποιιοι θα τύχουν των ωφελειών που θα προκύψουν από αυτήν, ανεξάρτητα από το αν έχουν συμμετάσχει στο κόστος διεκδίκησής της. Ως εκ τούτου μικρές, γεωγραφικά συγκεντρωμένες ομάδες, με μεγάλο μέσο μέγεθος των επιμέρους μονάδων αναμένεται να είναι πιο αποτελεσματικές στη διεκδίκηση οικονομικής προστασίας. Όσον αφορά το επιχειρήμα του πολυπληθούς της ομάδας καθώς και αυτό της γεωγραφικής συγκέντρωσης υποστηρίζεται ωστόσο από άλλους συγγραφείς (Caves, R., E., 1976) ότι πολυπληθείς, γεωγραφικά διασπαρμένες ομάδες είναι αποτελεσματικότερες στη διεκδίκηση των επιδιώξεών τους καθότι επηρεάζουν την εκλογή περισσότερων κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων από ότι ολιγοπληθείς, γεωγραφικά συγκεντρωμένες ομάδες αν και από τις περισσότερες εμπειρικές εργασίες μια τέτοια άποψη δεν επαληθεύεται. (Anderson, K., and Baldwin, R., E., 1981).

Η διεκδίκηση προστασίας είναι ωστόσο πιθανό να προκαλέσει την αντίδραση άλλων κοινωνικών ομάδων οι οποίες θίγονται από αυτή ως καταναλωτές των προϊόντων του προστατευόμενου κλάδου. Η αντίδραση αυτή είναι σχετικά περιορισμένη στην περίπτωση που ο αποδέκτης των προϊόντων είναι η τελική κατανάλωση. Ο λόγος είναι ότι ακριβώς το κόστος οργάνωσης των καταναλωτών είναι σχετικά υψηλό, ενώ από την άλλη μεριά η προκαλούμενη ζημία σχετικά περιορισμένη, αν συγκριθούν με το κόστος/όφελος των προστατευόμενων παραγωγών. Αντίθετα στην περίπτωση που οι βασικοί αποδέκτες του προϊόντος είναι άλλοι παραγωγικοί κλάδοι η αντίδρασή τους αναμένεται να είναι ισχυρότερη, ανάλογη με τη συμμετοχή του προστατευόμενου προϊόντος στο κόστος παραγωγής τους και με τη δυνατότητα οργάνωσής τους για προάσπιση των συμφερόντων τους

(Almelung, T., 1989). Το μέγεθος των αντιδράσεων αυτών θα επηρεάσει την πολιτική εξουσία στις αποφάσεις της για προστατευτική πολιτική. Οι αποφάσεις αυτές θα ληφθούν ωστόσο μέσα στο γενικότερο πλαίσιο αντιλήψεων και ευρύτερων κοινωνικών επιλογών, όπως αυτές γίνονται αντιληπτές από το εκλογικό σώμα και εκφράζονται από την εκάστοτε κυβέρνηση στην προσπάθεια διατήρησής της στην εξουσία.

Στη σπουδαιότητα των αντιλήψεων αυτών επικεντρώνει την προσοχή της η δεύτερη προσέγγιση ερμηνείας της διάρθρωσης της οικονομικής προστασίας η *προσέγγιση της κοινωνικής φροντίδας*. Η βασική ιδέα αυτής της προσέγγισης είναι ότι η κυβέρνηση, στην προσπάθειά της για διαμόρφωση της εμπορικής πολιτικής ενδιαφέρεται για την ευημερία κάποιων κοινωνικών ομάδων καθώς και για την επίτευξη ορισμένων εθνικών στόχων (Baldwin, R., E., 1989). Η επιλογή συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων καθώς και η επιδίωξη επίτευξης κάποιων εθνικών στόχων οφείλεται στην ύπαρξη αντιλήψεων και επιθυμιών του εκλογικού σώματος, η ικανοποίηση των οποίων θα βοηθήσει την εκλογή-επανεκλογή της παράταξης που τους επιδιώκει. Ως τέτοιες επιλογές αναφέρονται η διατήρηση του υπάρχοντος προτύπου διανομής του εισοδήματος, ή ακόμη η βελτίωσή της προς όφελος ασθενών οικονομικά ομάδων, η επιδίωξη συγκεκριμένων αναπτυξιακών πολιτικών όπως πολιτική υποκατάστασης των εισαγωγών, επιδίωξη συγκεκριμένου προτύπου βιομηχανικής ανάπτυξης κλπ. Ετσι λοιπόν υποστηρίζεται ότι βιομηχανικοί κλάδοι με χαμηλό μέσο επίπεδο μισθών και σχετικά μεγάλο ποσοστό χρησιμοποίησης ανειδίκευτης εργασίας όπως οι κλάδοι της υφαντουργίας, ειδών δέρματος, επίπλων κλπ απολαμβάνουν σχετικά υψηλής προστασίας (Anderson, K., and Baldwin, R., E., 1987). Από την άλλη μεριά η άσκηση πολιτικής εκβιομηχάνισης, ιδιαίτερα όταν λαμβάνει τη μορφή επιδίωξης ανάπτυξης επιλεγμένων βιομηχανικών κλάδων, όπως των λεγομένων κλάδων "κλειδιών", άλλων κλάδων έντασης κεφαλαίου και ειδικευμένης εργασίας, έχει ως αποτέλεσμα τη στήριξη κλάδων με υψηλή προστιθέμενη αξία ανά εργαζόμενο, υψηλούς ρυθμούς αύξησης του παραγόμενου προϊόντος κλπ (Caves, R., E., 1976).

Από τη μέχρι τώρα παρουσίαση των δύο βασικών προσεγγίσεων για εξήγηση της διάρθρωσης της οικονομικής προστασίας προκύπτουν ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Πρώτον, καμία από τις δύο προσεγγίσεις δεν είναι επαρκής για να εξηγήσει πλήρως την εμπορική πολιτική μιας χώρας. Είναι μάλλον παραδεκτό -κάτι που θα φανεί αρκετά καθαρά και από όσα ακολουθούν στο επόμενο κεφάλαιο- ότι δεν υποστηρίζονται πάντα οι κλάδοι που έχουν από κοινωνική άποψη τη μεγαλύτερη ανάγκη. Από την άλλη μεριά η ιδιαίτερη στήριξη των κλάδων με τις ισχυρότερες ομάδες πίεσης δεν μπορεί παρά να γίνεται μέσα στο υπάρχον πλαίσιο κοινωνικών αντιλήψεων και αξιών μια και η επανεκλογή των κυβερνήσεων, σε δημοκρατικές κοινωνίες, πέρα από την υποστήριξη των ομάδων οργανωμένων συμφερόντων χρειάζεται δίχως άλλο και την υποστήριξη του εκλογικού σώματος. Ως εκ τούτου είναι λογικό, φθίνοντες οικονομικά κλάδοι να τυχαίνουν μεγαλύτερης προστασίας από αναπτυσσόμενους, όχι μόνο λόγω αποτελεσματικής δραστηριοποίησης των οργανωμένων ομάδων προώθησης των διεκδικήσεών τους, αλλά και επειδή ο μέσος ψηφοφόρος θεωρεί κοινωνικά επιθυμητή τη στήριξη κλάδων που βρίσκονται σε φθίνουσα πορεία. Ετσι λοιπόν η αλληλοσυμπλήρωση των δύο προσεγγίσεων που εξετάσαμε διευκολύνει τις προσπάθειες κατανόησης της ακολουθούμενης εμπορικής πολιτικής.

Δεύτερον, πολλές από τις επιμέρους θέσεις των δύο προσεγγίσεων είναι μεταξύ τους αντιφατικές. Έτσι ενώ για παράδειγμα ο δείκτης της περιφερειακής συγκέντρωσης, όπως ήδη αναφέραμε, θεωρείται ότι ευνοεί την αποτελεσματική διεκδίκηση υψηλότερης προστασίας, σε ορισμένες εργασίες (Caves, R., 1976) υποστηρίζεται το ακριβές αντίθετο. Επιπλέον, ενώ ένα συγκεκριμένο κλαδικό χαρακτηριστικό σύμφωνα με τη μία προσέγγιση αναμένεται να σχετίζεται θετικά με την ύπαρξη χαμηλής προστασίας, αν επιλέξουμε την άλλη προσέγγιση, το ίδιο χαρακτηριστικό ευνοεί την ύπαρξη υψηλής προστασίας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του δείκτη της παρελθούσας ανάπτυξης. Ενώ σύμφωνα με την προσέγγιση του ατομικού οικονομικού συμφέροντος αναμένεται αναπτυσσόμενοι κλάδοι να μην έχουν ειδικούς λόγους διεκδίκησης ιδιαίτερης προστασίας, στο βαθμό που σύμφωνα με την προσέγγιση της κοινωνικής φροντίδας επιδιώκεται συγκεκριμένο πρότυπο εκβιομηχάνισης η προστασία των κλάδων αυτών αναμένεται να είναι υψηλή.

Είναι επομένως κάθε φορά προς διερεύνηση ποιά από τις δύο προσεγγίσεις έχει σφραγίσει τη διαμόρφωση της εμπορικής πολιτικής μιας χώρας, μια και όπως είδαμε στοιχεία και από τις δύο προσεγγίσεις αναμένεται να έχουν επηρεάσει στον ένα ή τον άλλο βαθμό την πολιτική αυτή. Πριν όμως περάσουμε στην εμπειρική διερεύνηση της ελληνικής περίπτωσης, ας προχωρήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο σε μία σύντομη επισκόπηση των πιο βασικών εμπειρικών αποτελεσμάτων άλλων εθνικών μελετών.

3. Αποτελέσματα άλλων εργασιών

Μία συνοπτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων εργασιών με αντικείμενο τη διερεύνηση των προσδιοριστικών παραγόντων της διάρθρωσης της δασμολογικής προστασίας, βρίσκεται στις εργασίες των Anderson, K., and Baldwin, R. E., (1981) και του Almelung T., (1989). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της πρώτης εργασίας, η οποία συνοψίζει αποτελέσματα σχετικής εμπειρικής έρευνας για αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες (Αυστραλία, Βέλγιο, Καναδάς, Ιαπωνία, Ολλανδία, Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Η.Π.Α και Δυτ. Γερμανία) επιβεβαιώνεται ότι:

- κλάδοι εντάσεως εργασίας, χαμηλού μέσου μισθού, χαμηλού ποσοστού προστιθέμενης αξίας στη συνολική αξία παραγωγής απολαμβάνουν συνήθως υψηλής δασμολογικής προστασίας
- το ίδιο ισχύει για ολιγοπληθείς κλάδους με μεγάλο αριθμό απασχολούμενων
- το ίδιο ισχύει επίσης για κλάδους ανταγωνιζόμενους τις εισαγωγές, ενώ εξαγωγικοί κλάδοι απολαμβάνουν χαμηλότερης κατά κανόνα προστασίας
- κλάδοι με υψηλό δείκτη περιφερειακής συγκέντρωσης προστατεύονται λιγότερο, κάτι που πιθανόν οφείλεται στο γεγονός ότι παρά το χαμηλό κόστος οργάνωσης των ομάδων προώθησης των συμφερόντων των εν λόγω κλάδων, η φανερή στήριξή τους από την κυβερνητική πολιτική θα συνεπάγετο υψηλό για την κυβέρνηση πολιτικό κόστος. Μία άλλη εξήγηση θα μπορούσε να είναι αυτή του Caves, R., (1976) που αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, σχετικά με την ικανότητα διασπαρμένων κλάδων να επηρεάζουν την εκλογή περισσότερων κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων.

— δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ δεικτών παρελθούσας ανάπτυξης και ύψους δασμολογικής προστασίας, κάτι που αποδίδεται στο γεγονός ότι κλάδοι που αλλιώς θα είχαν υποστεί σημαντική συρρίκνωση, την απέφυγαν λόγω της παροχής κατάλληλης προστασίας, ή όπως σημειώνεται υπέστησαν τις χαμηλότερες δασμολογικές μειώσεις που κατέστησαν αναπόφευκτες λόγω της εφαρμογής αμοιβαίων-διεθνών υποχρεώσεων.

Η εργασία του Almelung, T., (1989) αναφέρεται σε εμπειρικά αποτελέσματα εργασιών σχετικών με τη διάρθρωση της δασμολογικής προστασίας σε οικονομικά αναπτυσσόμενες χώρες (Κορέα, Κολομβία, Ινδονησία, Φιλιππίνες, Μαλαισία, Μεξικό). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα αυτά υπάρχει μία γενικά χαλαρή θετική σχέση μεταξύ δείκτη συγκέντρωσης και ύψους δασμολογικής προστασίας, σχέση η οποία είναι στατιστικά σημαντική στην περίπτωση μιας μόνο χώρας (Μαλαισία). Οι λοιπές μεταβλητές που αφορούν τις δυνατότητες των επιμέρους κλάδων για οργανωμένη και αποτελεσματική διεκδίκηση οικονομικής προστασίας δεν δίνουν στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα. Περισσότερο αξιόλογα είναι τα αποτελέσματα τα σχετικά με τους δείκτες της προσέγγισης "κοινωνικής φροντίδας", όπου οι δείκτες ανθρώπινου κεφαλαίου προς εργασία, έντασης έρευνας (R & D) παρουσιάζουν τα αναμενόμενα (θετικά) πρόσημα ως ένδειξη της ακολουθούμενης πολιτικής εκβιομηχάνισης στις χώρες αυτές.

Κοινό χαρακτηριστικό των εκτιμήσεων στις οποίες αναφερθήκαμε είναι η χαμηλή στατιστική τους ποιότητα. Η ερμηνευτική ικανότητα των παλινδρομήσεων που έχουν εκτιμηθεί για τις επιμέρους χώρες, και αυτό αφορά και τις δύο μελέτες στις οποίες αναφερθήκαμε, είναι χαμηλή. Οι συντελεστές πολλαπλού προσδιορισμού (adjusted R2) είναι στις περισσότερες των περιπτώσεων χαμηλότεροι του 0.4 ενώ οι τιμές της στατιστικής F συνήθως χαμηλότερες του 5. Ως πιθανές εξηγήσεις μπορούν να αναφερθούν, η απευθείας εκτίμηση ανηγμένων ουσιαστικά εξισώσεων και όχι του αντιστοίχου -αγνώστου- υποδείγματος διαρθρωτικών εξισώσεων καθώς και προβλήματα εξειδίκευσης των επιμέρους εξισώσεων (Nicolaidis, P., 1986) με κυριότερο αυτό της αγνόησης των διακλαδικών σχέσεων της βιομηχανικής παραγωγής.

4. Βασικά Χαρακτηριστικά της Προστατευτικής Πολιτικής στην Περίοδο 1947-1962

Το έτος 1947 αποτελεί την αρχή αναδιοργάνωσης της προστατευτικής πολιτικής της μεταπολεμικής περιόδου. Κατά το έτος αυτό, επανήλθε σε ισχύ το σύνολο σχεδόν των προστατευτικών μέτρων που ίσχυαν στη χώρα στη δεκαετία του '30. Βασικό χαρακτηριστικό η επιβολή ποσοτικών περιορισμών στις εισαγωγές των περισσότερων προϊόντων (Νόμος 5426/1932). Η περίοδος ωστόσο αυτή δεν έμελλε να έχει μεγάλη διάρκεια.

Το 1953, έτος σταθμός στη μεταπολεμική οικονομική ιστορία της Ελλάδας, η προστασία μειώθηκε σημαντικά, με την καθιέρωση ενός πιο φιλελεύθερου καθεστώτος. Βασικά του στοιχεία αποτέλεσαν ο σημαντικός περιορισμός των ποσοτικών περιορισμών στις εισαγωγές, με παράλληλη όμως ενίσχυση της δασμολογικής προστασίας.¹ Βασικοί στόχοι

1. Επιδοθητικά στην ενίσχυση της προστασίας λειτούργησε και η υποτίμηση της δραχμής του 1953.

της τελευταίας ήταν η αύξηση των δημοσίων εσόδων με παράλληλη στήριξη της εγχώριας παραγωγής. Αν θέλαμε να κατατάξουμε τις ομάδες των προστατευόμενων αγαθών ανάλογα με την προστασία που απολάμβαναν στην περίοδο αυτή θα καταλήγαμε, με αρκετές αναγκαστικού χαρακτήρα απλουστεύσεις, στο ακόλουθο σχήμα:

- Σχετικά χαμηλή προστασία απολάμβαναν είδη κεφαλαιουχικού εξοπλισμού και βιομηχανικές πρώτες ύλες.
- Υψηλότερη προστασία ίσχυε για τις εισαγωγές τροφίμων.
- Σαφώς πιο αυστηρό ήταν το εισαγωγικό καθεστώς για όλα τα υπόλοιπα προϊόντα (βιομηχανικά ή γεωργικά).
- Ιδιαίτερα υψηλή δασμολογική προστασία ίσχυε για τις εισαγωγές ειδών πολυτελείας.

Ας σημειωθεί ακόμη ότι επιπρόσθετα με τους δασμούς για τις εισαγωγές ορισμένων προϊόντων λειτουργούσε, ιδιαίτερα από τα τέλη της δεκαετίας του '60, ένα πλέγμα μέτρων ισοδύναμου αποτελέσματος (φόρος κύκλου εργασιών, φόρος πολυτελείας, ειδικός φόρος κατανάλωσης, τέλη υπέρ ΟΓΑ κλπ) που ουσιαστικά ενίσχυαν την προστασία της εγχώριας παραγωγής. Δεν θα ήταν λάθος να υποστηρίξουμε ότι τα μέτρα αυτά θεοπίσθησαν κυρίως ενόψει της υπογραφής της Συνθήκης Σύνδεσης με την ΕΟΚ (1961). Η τελευταία οδήγησε σε σημαντική αναπροσαρμογή του εισαγωγικού καθεστώτος των περισσότερων προϊόντων. Η παρουσίαση των νέων αυτών ρυθμίσεων δεν αφορά ωστόσο το αντικείμενο της παρούσης εργασίας.

5. Εμπειρικό Υπόδειγμα

Στην παράγραφο αυτή θα επιδιώξουμε τον προσδιορισμό των παραγόντων εκείνων που έχουν επηρεάσει τη διαμόρφωση της διακλαδικής διάρθρωσης της δασμολογικής προστασίας στην ελληνική μεταποίηση. Η εξαρτημένη μεταβλητή που χρησιμοποιούμε στην παλινδρομική ανάλυση που ακολουθεί είναι ο μέσος δασμός κατά βιομηχανικό κλάδο σε διψήφιο κωδικό για το έτος 1961 όπως αυτή έχει υπολογισθεί με βάση τα στοιχεία του Υπουργείου Οικονομικών (Στατιστική Δημοσίων Οικονομικών, διαφ. έτη) από τους Κάτσο, Γ. και Σπανάκη Ν. (1983). Για τον υπολογισμό των εξωγενών μεταβλητών χρησιμοποιήσαμε: την Ετήσια Έρευνα Βιομηχανίας (1963) της ΕΣΥΕ, την Απογραφή Καταστημάτων Βιομηχανίας-Βιοτεχνίας (1963) επίσης της ΕΣΥΕ και τους Πίνακες Εισροών-Εκροών των Σκούντζου-Ματθαίου για το έτος 1958.

Στην επιλογή των ανεξάρτητων μεταβλητών ακολουθήσαμε την εξής διαδικασία. Σε ένα πρώτο βήμα εξετάσαμε την ερμηνευτική σημασία όλων εκείνων των παραγόντων που μέσα στα πλαίσια της προσέγγισης του ατομικού συμφέροντος επιδιώκουν την εξήγηση της διάρθρωσης της δασμολογικής προστασίας. Στη συνέχεια κάναμε το ίδιο όσον αφορά τη δεύτερη προσέγγιση, αυτή της κοινωνικής φροντίδας. Τέλος, σε ένα τρίτο βήμα και για τους λόγους που αναφέραμε στο κλείσιμο του δεύτερου κεφαλαίου εξετάσαμε σε συνδυασμό παράγοντες της πρώτης και της δεύτερης προσέγγισης. Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων ας σημειώσουμε ότι ο σχετικά μικρός αριθμός των παρατηρήσεων σε συνδυασμό με σημαντικές σε ορισμένες περιπτώσεις στατιστικές συσχετίσεις μεταξύ μερικών από τις ανεξάρτητες μεταβλητές, είχαν ως αποτέλεσμα τον

αναγκαστικό αποκλεισμό από τις εξισώσεις που παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 μεταβλητών που μεμονωμένα ή σε συνδυασμό με ορισμένες μεταβλητές παρουσιάζουν μία ορισμένη ερμηνευτική ικανότητα της διάθρωσης της δασμολογικής προστασίας. Για το λόγο αυτό παρουσιάζουμε στον εν λόγω πίνακα περισσότερες της μιας εξισώσεις.

Ως ανεξάρτητες μεταβλητές ανεξάρτητα προς το γεγονός αν αυτές τελικά παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 εξετάσαμε:

1. Δείκτη ενδοκλαδικής συγκέντρωσης CR για το έτος 1963 που δίνει το μερίδιο των εργαζομένων σε επιχειρήσεις με περισσότερους από 50 απασχολούμενους στο σύνολο των απασχολούμενων στον κλάδο. Με βάση την επιχειρηματολογία που αναπτύξαμε στη συζήτηση για την προσέγγιση του ατομικού οικονομικού συμφέροντος η σχέση μεταξύ του ύψους της τιμής του δείκτη και του ύψους της δασμολογικής προστασίας αναμένεται να είναι θετική.
2. Δείκτη περιφερειακής συγκέντρωσης RCR για το έτος 1963 που δίνει το λόγο των εργαζομένων σε επιχειρήσεις εγκατεστημένες στο Νομό Αττικής, στο σύνολο των εργαζομένων, στον αντίστοιχο κλάδο σε εθνικό επίπεδο. Η σχέση του δείκτη με το ύψος του δασμού μπορεί να είναι αρνητική, σημαίνοντας με τον τρόπο αυτό θετική σχέση ανάμεσα στη γεωγραφική διασπορά του κλάδου και το ύψος του δασμού ή θετική κάτι που θα μπορούσε να εξηγηθεί με την αποτελεσματική συγκρότηση ομάδων συμφερόντων για απόσπαση ευνοϊκής για τον κλάδο δασμολογικής μεταχείρισης.
3. Δείκτη μέσου μεγέθους επιχείρησης AVEST (έτος 1963) ίσο με τον κλάδο των εργαζομένων ανά κατάσταση. Με το δείκτη αυτό θα ελεγχθεί η υπόθεση ότι μεγάλες επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα να επηρεάζουν ευνοϊκά γι' αυτές μέτρα δασμολογικής προστασίας.
4. Δείκτη προστιθέμενης αξίας στο σύνολο της αξίας παραγωγής VASH (έτος 1963) ίσο με το πηλίκο της προστιθέμενης αξίας προς την αξία παραγωγής του κάθε κλάδου. Όπως υποστηρίζαμε προηγουμένως είναι λογικό να αναμένεται οι επιχειρήσεις που θα είχαν σχετικά μεγαλύτερο όφελος από τη θέσπιση υψηλών για το προϊόν που παράγουν δασμών, να προσπαθούν περισσότερο για την επίτευξη του στόχου τους. Έτσι λοιπόν αναμένεται να υπάρχει θετική σχέση ανάμεσα στην τιμή του δείκτη αυτού και στο ύψος της δασμολογικής προστασίας.
5. Δείκτη FOR (έτος 1958) ίσο με το λόγο της συνολικής ενδιάμεσης κατανάλωσης προς την τελική ζήτηση κάθε κλάδου προς την αξία παραγωγής του με βάση τη σχέση:

$$FOR = \frac{\sum_{j=1}^n x_j}{x_i}, \text{ εκτός για } i=j$$

Η σχέση ανάμεσα στο ύψος του δασμού και στην τιμή του δείκτη αναμένεται να είναι αρνητική καθότι "ακριβές" λόγω δασμού εισροές θα συναντούν τις αντιδράσεις των άλλων κλάδων που τις χρησιμοποιούν στην παραγωγική διαδικασία.

6. Δείκτη BAC (έτος 1958) ίσο με το λόγο του συνόλου των ενδιάμεσων εισροών του κλάδου προς την αξία παραγωγής του, ήτοι

$$\text{BAC} = \frac{\sum_{i=1}^n \chi_i}{\chi_j}, \text{ εκτός για } i=j$$

Το ύψος του δείκτη αναμένεται να σχετίζεται θετικά καθότι η επίτευξη από τον εν λόγω κλάδο υψηλού δασμού θα έχει ευνοϊκές επιδράσεις και στους κλάδους από τους οποίους απορροφά εισροές, άρα οι τελευταίοι θα είχαν λόγους να ενισχύουν τις προσπάθειές του για απόσπαση ευνοϊκής σχετικά δασμολογικής προστασίας.

7. Δείκτη κεφαλαίου-εργασίας CL (έτος 1963) ίσο με το λόγο της ιπποδύναμης της εγκατεστημένης κατά κλάδο ισχύος προς τον αριθμό των απασχολούμενων σε αυτόν. Αν ισχύει η υπόθεση ότι πολλές κυβερνήσεις για λόγους είτε αποδοχής συγκεκριμένου αναπτυξιακού προτύπου -εν προκειμένω εκμετάλλευσης του σε αφθονία υπάρχοντος παραγωγικού συντελεστή- εργασία- είτε για λόγους κοινωνικής πολιτικής ενισχύουν περισσότερο μέσω της άσκησης προστατευτικής πολιτικής τους κλάδους εντάσεως εργασίας, τότε η σχέση μεταξύ της τιμής του λόγου αυτού και του ύψους του δασμού θα είναι αρνητική.
8. Δείκτη μερίδας της εργασίας στην προστιθέμενη αξία LVA (έτος 1963) ίσο με το λόγο της αμοιβής της εργασίας στη συνολική προστιθέμενη αξία του κλάδου. Τυχόν θετική σχέση θα επιβεβαιώσει αυτό που υποστηρίζαμε και προηγουμένως για ενίσχυση κυρίως των κλάδων με υψηλή συμμετοχή εργασίας στο σύνολο της παραγόμενης αξίας.
9. Δείκτη SEMP του μεριδίου των επ' αμοιβή απασχολούμενων στο σύνολο της απασχόλησης του κλάδου (έτος 1963). Θετική σχέση μεταξύ της τιμής του δείκτη αυτού και του ύψους του δασμού να σημαίνει ότι η ασκούμενη δασμολογική πολιτική ευνοεί τους κλάδους που χαρακτηρίζονται κυρίως από μη οικογενειακού-εμπορευματικού χαρακτήρα επιχειρήσεις.
10. Μέσο μισθό w ίσο με το λόγο της αμοιβής της εργασίας προς τον αριθμό των επ' αμοιβή απασχολούμενων σε κάθε κλάδο (έτος 1963). Τυχόν θετική σχέση του δείκτη με το ύψος του δασμού θα πρέπει να ερμηνευθεί ως σχετικά ευνοϊκή υποστήριξη των κλάδων με χαμηλό μέσο μισθό.
11. Δείκτη προστιθέμενης αξίας ανά απασχολούμενο VAE (έτος 1963) ίση με το λόγο της προστιθέμενης αξίας του κλάδου προς τον αριθμό των απασχολούμενων σε αυτόν. Αν η ακολουθούμενη πολιτική επιδιώκει την ενίσχυση σχετικά σύγχρονων κλάδων, δηλ. κλάδων με υψηλή προστιθέμενη αξία ανά απασχολούμενο, τότε η σχέση του δείκτη με το ύψος του δασμού θα είναι θετική.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα από τη σχέση (1) όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 1 προκύπτει πως το ποσοστό της προστιθέμενης αξίας στην αξία παραγωγής (VASH) και ο συντελεστής κλαδικών διασυνδέσεων προς τα εμπρός (FOR) σχετίζονται αρνητικά και στατιστικά σημαντικά με το ύψος των δασμών. Φαίνεται λοιπόν πως κλάδοι με μικρό

ποσοστό προστιθέμενης αξίας, λόγω της σχετικά μεγαλύτερης επίπτωσης της επιβολής υψηλού δασμού στην προστιθέμενη αξία και ειδικότερα στην αμοιβή του κεφαλαίου τυγχάνουν υψηλότερης δασμολογικής προστασίας. Το ίδιο ισχύει και για κλάδους με χαμηλό συντελεστή διακλαδικών συνδέσεων προς τα μπρός ή με άλλα λόγια κλάδους που κατά κύριο λόγο ικανοποιούν την τελική ζήτηση.

Η σχέση (2) δείχνει τη σημασία της υψηλής ενδοκλαδικής συγκέντρωσης (CR) στην επίτευξη ισχυρότερης δασμολογικής προστασίας. Κλάδοι δηλαδή συγκεντρωμένοι σε λίγες μονάδες λόγω του χαμηλού κόστους οργάνωσης και σχετικά αποτελεσματικότερης προώθησης των συμφερόντων τους έχουν μεγαλύτερη επιτυχία στην απόσπαση σχετικά υψηλών δασμών. Επίσης ιδιαίτερα στατιστικά σημαντικός και με το αναμενόμενο πρόσημο είναι ξανά ο δείκτης των διακλαδικών συνδέσεων FOR.

Πίνακας 1: Στατιστικά αποτελέσματα για τη διάρθρωση της δασμολογικής προστασίας και οι διαφορετικές προσεγγίσεις για διερεύνηση της διάρθρωσής της (ελληνική μεταποιητική βιομηχανία: 19 κλάδοι).

Μεταβλητή	Παλινδρομικές σχέσεις				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Σταθερός όρος	98.94 (3.54)	39.77 (5.69)	61.68 (3.69)	59.36 (4.62)	45.81 (3.59)
CR		319.61 (4.99)	254.29 (3.45)	322.48 (5.39)	419.89 (6.17)
RCR			-83.54 (-2.99)	-44.12 (-1.82)	-45.34 (-2.02)
VASH	-143.34 (-2.23)				
FOR	-26.94 (-2.30)	-41.27 (-4.58)		-33.20 (-3.49)	
CL					-3.48 (-3.93)
$\bar{R}^2$	0.29	0.63	0.46	0.68	0.72
F	4.6	16.6	8.6	13.8	16.1

Η σχέση (3) εκτός από τη σημασία του δείκτη ενδοκλαδικής συγκέντρωσης (CR) περιλαμβάνει και το δείκτη περιφερειακής συγκέντρωσης (RCR) ο οποίος εμφανίζεται στατιστικά σημαντικός και αρνητικά σχετιζόμενος με το ύψος του δασμού. Το γεγονός αυτό αντιτίθεται στην άποψη που θέλει τους κλάδους με υψηλή περιφερειακή συγκέντρωση να απολαμβάνουν ευνοϊκότερη δασμολογική προστασία (Olson, M., 1965). Το αποτέλεσμα ωστόσο αυτό συμπίπτει με αυτό άλλων εργασιών (Caves, R., 1976) και μπορεί να ερμηνευθεί ως συνέπεια του γεγονότος ότι γεωγραφικά διασπαρμένες ομάδες, μπορεί να είναι αποτελεσματικότερες στη διεκδίκηση προστασίας, καθότι επηρεάζουν την εκλογή περισσότερων κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων.

Η σχέση (4) αποτελεί συνδυασμό των σχέσεων (2) και (3) και επιβεβαιώνει όσα αναφέραμε προηγουμένως ότι δηλαδή κλάδοι με υψηλή ενδοκλαδική συγκέντρωση, αποκεντρωμένοι σε περιφερειακό επίπεδο και με χαμηλές διακλαδικές συνδέσεις προς τα μπρος τυγχάνουν ευνοϊκής δασμολογικής προστασίας.

Στον Πίνακα 1 έχουμε μία μόνο σχέση -σχέση (5)- η οποία περιλαμβάνει αντί της μεταβλητής (FOR) το δείκτη κεφαλαίου-εργασίας (CL). Για τους συντελεστές των μεταβλητών (CR) και (RCR) ισχύουν όσα αναφέραμε προηγουμένως καθότι η προσθήκη της νέας μεταβλητής (CL) ούτε το πρόσημο ούτε τη στατιστική τους σημαντικότητα έχει ουσιαστικά μεταβάλλει. Το αρνητικό πρόσημο του δείκτη κεφαλαίου-εργασίας (CL) επιβεβαιώνει την άποψη ότι η δασμολογική πολιτική που ακολουθήθηκε στην περίοδο που εξετάζουμε ευνόησε κυρίως κλάδους εντάσεως εργασίας, κλάδους δηλαδή όπου η χώρα είχε συγκριτικό πλεονέκτημα.² Στη μέχρι τώρα παρουσίαση ασχοληθήκαμε με μεταβλητές οι οποίες έδωσαν αναμενόμενα σύμφωνα με τη θεωρία πρόσημα και στατιστικά σημαντικούς συντελεστές. Όλες οι υπόλοιπες μεταβλητές στις οποίες αναφερθήκαμε μεν στην αρχή του κεφαλαίου, οι οποίες όμως δεν αναφέρθηκαν στον Πίνακα 1 και ούτε επομένως σχολιάστηκαν δεν έδωσαν στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα ούτε σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας $\alpha=0.20$. Μοναδική εξαίρεση αποτέλεσε ο δείκτης μέσου καταστήματος (AVEST) ο οποίος εμφανίστηκε ως στατιστικά σημαντικός σε επίπεδο $\alpha=0.10$ σε παλινδρομική σχέση με το δείκτη κλαδικής συγκέντρωσης (CR) αλλά με αρνητικό πρόσημο κάτι το οποίο αντιτίθεται στα με βάση τη θεωρία αναμενόμενα.

6. Συμπεράσματα

Σύμφωνα με τα εμπειρικά αποτελέσματα της εργασίας φαίνεται πως μέσα στα πλαίσια της θετικής προσέγγισης που ακολουθήσαμε και στη δεδομένη οικονομική συγκυρία των αρχών του Μ60, η προσέγγιση του ατομικού οικονομικού συμφέροντος (the economic self interest approach) εξηγεί σαφώς καλύτερα από αυτή της κοινωνικής φροντίδας (the social concerns approach), τη διάθρωση της δασμολογικής προστασίας της ελληνικής μεταποίησης.

Χαρακτηριστικές μεταβλητές της προσέγγισης αυτής όπως εκφράστηκαν με τους δείκτες της συμμετοχής της προστιθέμενης αξίας στη συνολική παραγόμενη αξία του κλάδου, των διακλαδικών συνδέσεων προς τα μπρός της υψηλής ενδοκλαδικής και της χαμηλής περιφερειακής συγκέντρωσης, δείχνουν πως:

Πρώτον, κλάδοι με μικρό ποσοστό προστιθέμενης αξίας, άρα και αναλογικά μεγαλύτερης επίπτωσης στο κέρδος του κεφαλαίου από ένα σχετικά υψηλό δασμό αποσπούν ευνοϊκότερη δασμολογική προστασία.

Δεύτερον, κλάδοι με υψηλό δείκτη κλαδικής συγκέντρωσης, δηλ. κλάδοι καλύτερα οργανωμένοι και σχετικά αποτελεσματικοί, με βάση όσα αναπτύξαμε στο θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, στη διεκδίκηση προστασίας πετυχαίνουν πράγματι σχετικά υψηλούς

2. Ας σημειωθεί εν προκειμένω η ιδιαίτερη θετική σχέση που προέκυψε όταν εξετάσαμε τη σχέση μεταξύ ύψους δασμού και μεριδίου των εξαγωγών στη συνολική αξία παραγωγής. Με άλλα λόγια δηλαδή η ισχυρή δασμολογική προστασία επέτρεψε την ανάπτυξη εξαγωγικών κλάδων. Κάτι τέτοιο έγινε δυνατό με την ταυτόχρονη καταβολή σημαντικών εξαγωγικών επιδοτήσεων (Kotits, G., 1989).

δαμούς. Από την άλλη μεριά η σχετική αποκέντρωσή τους σε περιφερειακό επίπεδο φαίνεται να βοηθά τις επιδιώξεις αυτές.

Τρίτον, η μη ύπαρξη ισχυρών διακλαδικών συνδέσεων προς τα μπρός, διευκολύνει τους κλάδους στη διεκδίκηση υψηλών δασμών καθότι μετριάζει τους λόγους οργάνωσης αντιτιθέμενων προς μία τέτοια εξέλιξη συμφερόντων. Οι τελικοί καταναλωτές, που ως γνωστόν αποτελούν τους κύριους καταναλωτές των προϊόντων αυτών των κλάδων, λόγω του πολυπληθούς της κοινωνικής τους ομάδας και της σχετικά μικρής συμμετοχής της σχετικής επιπλέον -λόγω δασμού- δαπάνης στη συνολική τους δαπάνη, αδυνατούν να αντιταχθούν αποτελεσματικά.

Τέλος, φαίνεται, πως επιδίωξη της δασμολογικής πολιτικής, αποτέλεσε η στήριξη κλάδων εντάσεως εργασίας. Ο λόγος κεφαλαίου-εργασίας, αποτέλεσε τη μοναδική μεταβλητή της προσέγγισης της κοινωνικής φροντίδας, που είχε κάποια επεξηγηματική δυνατότητα στη διάρθρωση της δασμολογικής προστασίας. Η συμβολή του ωστόσο ήταν περιορισμένη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Amelung, T., *The Determinants of Protection in Developing Countries: An Extended Interest Group Approach*, in: *Kyklos*, Vol. 42, 1989, pp. 515-532.
- Anderson, K. and R.E. Baldwin, *The political market for protection in industrial countries: Empirical evidence*, World Bank Staff Working Paper no. 492, Washington D.C., 1981.
- Baldwin, R.E., *The Political Economy of Trade Policy*, in: *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 3, No 4, Fall 1989, pp. 119-135.
- Becker, G.S., *A Theory of Competition Among Pressure Groups for Political Influence*, in: *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. XCVIII, No 3, Aug. 1983, pp. 371-400.
- Caves, R.E., *Economic models of political choice: Canada's tariff structure*, in: *Canadian Journal of Economics*, Vol. IX, No 2, Mai 1976, pp. 278-300.
- Κάτσος, Γ. και Σπανιάκης, Ν., *Βιομηχανική προστασία και ένταξη*, Εκδ. ΚΕΠΕ, Αθήνα 1983.
- Kottis, G.C., *Liberalizing Foreign Trade, The Experience of Greece*, World Bank Comparative Studies, Washington D.C., 1989.
- Μητσός, Α., *Η Ελληνική Βιομηχανία στη Διεθνή Αγορά, Κρατική προστασία και ανταγωνιστική θέση της εγχώριας παραγωγής πριν και μετά την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα*, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1989.
- Nicolaidis, Ph., *Political Economy of Induced Distortions*, in: *Aussenwirtschaft*, Vol. 41, 1986, pp. 497-510.
- Olson, M., *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge, Mass., 1965.
- Ray, E.J., *Empirical Research on the Political Economy of Trade*, Mimeo, Ohio State University, Department of Economics, Columbus, June 1989.